

KETRIN RAJAN HAJD

**ODUŽI
SE DALJE**

Prevela
Branislava Radević-Stojiljković

Laguna

Naslov originala

PAY IT FORWARD

Catherine Ryan Hyde

Copyright © 1999 by Catherine Ryan Hyde

Translation copyright © 2021 za srpsko izdanje, LAGUNA

Vensu

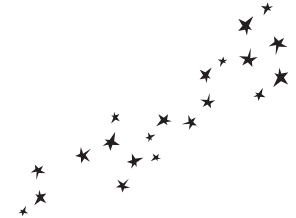
Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

PROLOG

Oktober 2002.

Možda ću i ja jednoga dana imati svoju decu. Nadam se da hoću. Ako ih budem imao, verovatno će me pitati kakav je bio moj udeo u pokretu koji je promenio svet. A pošto više nisam onakav kakav sam bio, reći ću im istinu. Moj udeo nije bio nikakav. Ja nisam ništa učinio. Bio sam samo momak u uglu, koji hvata beleške.

Zovem se Kris Čendler, ja sam istraživački reporter. Ili sam bar to bio. Dok nisam otkrio da postupci imaju posledice, i da nije sve pod mojom kontrolom. Dok nisam otkrio da ne mogu nimalo da promenim svet, ali da je običan dvanaestogodišnjak, po svemu sudeći, mogao potpuno da promeni svet – nabolje i zauvek – bez ičega na raspolaganju osim sopstvenog čovekoljublja, jedne dobre ideje i nekoliko godina. I jedne velike žrtve.

I uz malčice publiciteta. Tu nastupam ja.

Ispričaću vam kako je sve počelo.

Počelo je s jednim nastavnikom koji se doselio u Ataskadero, u Kaliforniji, da predaje društvene nauke mlađim srednjoškolicima. Nastavnik kog niko nije dobro poznao, jer nisu mogli da dopru dalje od njegovog lica. Jer je bilo teško gledati u njegovo lice.

Počelo je sa dečakom koji spolja ni po čemu nije bio poseban, ali koji je mogao da vidi dalje od nastavnikovog lica.

Počelo je sa domaćim zadatkom koji je njegov nastavnik već stotinu puta pre toga zadao đacima, bez nekih naročitih rezultata. Međutim, taj zadatak u rukama tog dečaka izazvao je da seme bude posejano i posle toga ništa na svetu nikada više neće biti isto. Niti bi iko želeo da bude.

A ja ću vam ispričati kakav je svet postao. Zapravo, ispričaću vam priču koja će vam pomoći da shvatite koliko je velik porastao.

Pre nekih nedelju dana, kola su mi stala na prometnoj raskrsnici, i nisam mogao da upalim motor ma koliko pokušavao. Bilo je vreme saobraćajnog špica i mislio sam da nekuda žurim. Mislio sam da imam nešto važno da uradim i da to ne može da sačeka. I tako, stajao sam nasred raskrsnice i gledao u motor ispod podignute haube, što je bio uzaludan napor jer ne umem da popravljam automobile. Šta sam mislio da ću tamo videti?

Očekivao sam to. Bila su to stara kola. Bila su na izdisaju.

Iza mene se pojavio neki nepoznat čovek.

„Hajde da ga odguramo pored puta“, rekao je. „Evo ja ću vam pomoći.“ Kad smo i auto i sebe premestili na bezbedno, pružio mi je ključeve svojih kola. Lepog srebrnog automobila akura, starog jedva dve godine. „Uzmite moja kola“, rekao je. „Da se menjamo.“

Nije mi pozajmio svoja kola. Poklonio mi ih je. Uzeo je moju adresu da bi mogao da mi pošalje dokumenta. I poslao mi ih je. Baš su danas stigla.

„Odnedavno je moj život preplavljen velikodušnošću“, pisalo je u poruci uz dokumenta, „pa sam mislio da bih mogao uzeti vaša stara kola u zamenu za svoja. Lako mogu da priuštim sebi nova, pa zašto onda ne bih učinio dobro kao što je učinjeno meni?“

Takav je svet postao. Ne, zapravo, postao je više. Postao je mnogo više. Nije samo svet u kojem će ti potpuno nepoznat čovek pokloniti svoja kola. To je svet u kojem taj dan, kad sam dobio taj poklon, nije bio drugačiji od svih ostalih dana. Takva velikodušnost postala je nešto što se samo po sebi razume. Postala je uobičajena.

Dakle, dovoljno znam da bih ispričao: počelo je sa zadatkom za dodatne zasluge na času društvenih nauka i pretvorilo se u svet u kojem niko nije gladan, nikom nije hladno, niko nije bez posla ili kola ili bez kredita.

Pa ipak, ljudi su isprva morali da znaju više. Nekako im nije bilo dovoljno to da je dečak, jedva tinejdžer, bio u stanju da promeni svet. Nekako su morali da znaju zašto se svet promenio baš u tom trenutku, zašto se nije promenio trenutak ranije, šta je Trevor uneo u taj trenutak i zašto je taj trenutak upravo to zahtevao.

A to je, nažalost, onaj deo koji ne umem da objasnim.

Bio sam tamo. Bio sam tamo na svakom koraku. Ali tada sam bio drugačija ličnost. Tražio sam na pogrešnim mestima. Mislio sam da je to samo priča, a priča mi je jedino bila važna. Bilo mi je stalo do Trevora, ali kad mi je bilo dovoljno stalo do njega, tad je bilo prekasno. Mislio sam da mi je stalo do moga posla, ali nisam znao šta moj posao zaista može da znači sve dok nije bilo gotovo. Želeo sam da zaradim mnogo novca. I zaradio sam mnogo novca. Sve sam razdelio drugima.

Tad nisam znao ko sam, ali sad znam.

Trevor je i mene promenio.

Mislio sam da možda Ruben ima odgovore. Ruben Sinker, nastavnik koji je sve to započeo. On je bio blizak Trevoru, bliži od svih osim možda Trevorove majke Arlin. A Ruben je, mislim, tražio na svim pravim mestima. I verujem da je budno pazio.

Dakle, posle svega, kad je moj posao bio da pišem knjige o tome pokretu, postavio sam Rubenu dva važna pitanja.

„Po čemu je Trevor bio drugačiji?“, pitao sam ga.

Ruben je pažljivo razmislio pa rekao: „Stvar je u tome što je Trevor bio baš kao i svi ostali, osim u onome u čemu to nije bio.“

Nisam ga čak ni pitao šta je to. Učim.

Onda sam ga pitao: „Kad ste prvi put zadali taj, sada čuven, zadatak, da li ste mislili da bi neki od vaših učenika zapravo mogao promeniti svet?“

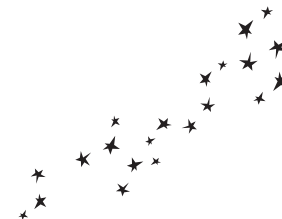
A Ruben je odgovorio: „Ne, mislio sam da bi svi mogli to da učine. Mada, možda, u manjim doprinosima.“

Postajem neko ko sve manje pita. Ne može se sve secirati i razumeti. Nema sve jednostavan odgovor. Zato više i nisam reporter. Kad izgubiš interesovanje za pitanja, nije to više posao. I to je u redu. Nisam ni bio tako dobar reporter kao što je trebalo da budem. Nisam ničim naročitim doprineo toj profesiji.

Ljudi su postepeno prestali da se pitaju zašto. Brzo smo se prilagodili promeni, čak i kad se ljutimo i šizimo i kunemo se da nikad nećemo. A svako voli promenu kad je nabolje. I niko ne voli da razmišlja o prošlosti ako je prošlost bila ružna, a sad je konačno sve pošlo dobro.

Najvažnije što mogu da dodam na osnovu svojih zapažanja jeste ovo: saznanje da je sve počelo iz ni po čemu naročitih okolnosti treba da nam svima bude uteha. Jer dokazuje da ti ne treba mnogo da čitav svet promeniš nabolje. Možeš početi s najobičnijim sastojcima. Možeš početi sa svetom kakav imaš.

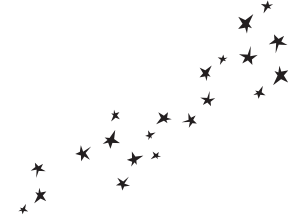
ODUŽI SE DALJE

Prvo poglavlje

RUBEN

Januar 1992.

Žena se smešila toliko učtivo da se osećao uvređeno. „Samo da javim direktorki Morgan da ste ovde, gospodine Sinkleru. Hteće da porazgovara s vama.“ Pošla je dva koraka, pa se okrenula. „Mislim, ona voli da porazgovara sa svakim. Sa svakim novim nastavnikom.“

„Naravno.“

Trebalo bi da se do sada već navikao na ovo.

Prošlo je nešto više od tri minuta kad se pojavila iz direktorkine kancelarije, osmehujući se preterano široko. Previše otvoreno. Zapazio je da ljudi uvek ispoljavaju preterano prihvatanje kad u stvari imaju problema da iole prihvate.

„Izvolite odmah unutra, gospodine Sinkleru. Primiće vas.“

„Hvala.“

Ispostavilo se da je direktorka nekih desetak godina starija od njega, s mnogo tamne kose, umorna, belkinja i privlačna. A privlačne žene su uvek u njemu izazivale bol, bukvalno, dug bol koji počinje visoko u solarnom pleksusu i zrakasto se prostire naniže, kroz utrobu. Kao da je upravo pozvao ovu privlačnu ženu u pozorište, a ona mu odgovorila: „Mora da se šalite.“

„Drago nam je što vas upoznajemo i licem u lice, gospodine Sinkleru.“ A onda je pocrvenela, kao da je pominjanje reči „lice“ bilo neoprostiva omaška.

„Molim vas zovite me Ruben.“

„Ruben, da. A ja sam En.“

Dočekala ga je s prodornim, direktnim pogledom, i ni u jednom trenutku nije izgledala iznenađeno. Znači, sekretarica ju je pripremila. A od nepripremljene reakcije nekako je gori samo pripremljeni izostanak reakcije.

Tako je mrzeo ovakve trenutke.

On je bio, po sopstvenom priznanju, čovek koji treba da ostane na jednom mestu. Međutim, isti oni faktori koji su mu otežavali da počne ponovo otežavali su mu i da ostane.

Pokazala je rukom stolicu i on je seo. Prekrstio je noge. Šavovi pantalona su mu bili uredno, pažljivo ispeglani. Kravatu je izabrao prethodne noći, da se slaže sa odelom. Bio je pravi demon doterivanja, mada je znao da niko nikad to neće zaista videti. Cenio je te navike kod sebe čak i ako niko drugi nije, ili možda baš zbog toga.

„Nisam baš ono što ste očekivali, zar ne, En?“

Oslovljavanje ličnim imenom vratilo je bol, akutnije. Veoma je teško razgovarati sa privlačnom ženom.

„U kom smislu?“

„Molim vas, nemojte to da radite. Sigurno znate koliko sam puta prolazio kroz ovu scenu. Ne mogu podneti da zao-bilazim očigledno.“ Pokušala je da ga gleda u oči, kao što bi inače uradila kad se u razgovoru obraća saradniku, ali nije uspela da održi pogled. „Shvatam“, kazala je. Sumnjam, rekao je on, ali ne glasno.

„To je u ljudskoj prirodi“, rekao je glasno, „da u glavi formira sliku o nekome. Čitate biografiju i molbu za posao i vidite da ima četrdeset četiri godine, da sam muškarac i crnac, ratni veteran s dobrim obrazovanjem. I mislite da me vidite.

A pošto nemate predrasuda, primite na posao crnca, da se doseli u vaš grad, da predaje u vašoj školi. Ali onda stignem ja, da stavim na probu vaše slobodoumlje. Lako je nemati predrasuda o crncu, jer smo ih svi već videli na stotine.“

„Ako mislite da vam je ugrožen posao, Rubene, nemate razloga za brigu.“

„Da li zaista ovako popričate sa svima?“

„Da, naravno.“

„Čak i pre nego što održe prvi čas?“

Pauza. „Ne nužno. Samo sam mislila da bismo mogli pro-diskutovati na temu... početnog prilagođavanja.“

„Zabrinuti ste da bi moj izgled mogao da uznemiri uč-nike?“

„Kakvo je vaše iskustvo iz prošlosti?“

„Sa učenicima je uvek lako, En. Ovo je težak trenutak. Uvek.“

„Razumem.“

„Uz dužno poštovanje, nisam siguran da je tako“, odvratio je. Glasno.

* * *

U PRETHODNOJ ŠKOLI, u Sinsinatiju, Ruben je imao prijatelja Luisa Tartalju. Lu se prvi put obraćao nepoznatom razredu na poseban način. Ušao bi, prvog jutra, sa metar dugačkim lenjirom u ruci, pravo u bitku. Đaci, znate, vole da testiraju nastavnika prvi put. Taj lenjir je uvek bio Luov, kupio bi ga i poneo sa sobom. Prilično tanak, jeftin. Uvek je kupovao istu marku, u istoj radnji. Onda bi ih zamolio za tišinu, što nikad ne bi usledilo na prvi zahtev. Onda bi, pošto odbroji do tri, podigao lenjir iznad glave i tresnuo njime o katedru, tako da se slomi nadvoje. Slobodna polovina odleti u vazduh iza nje-ga, udari o tablu i padne na pod. Zatim, kad zavlada upadljiva

tišina, Lu bi jednostavno rekao: „Hvala.“ I posle toga više nikad ne bi imao problema s tim razredom.

Ruben ga je upozoravao da će jednoga dana komad lenjira odleteti u pogrešnom smeru i pogoditi nekog učenika i izazvati gomilu problema, ali uvek se odvijalo kao što je i planirano, bar koliko je on znao.

„Stvar je u nepredvidivosti“, objasnio je Lu. „Kad te jednom vide kao nepredvidivog, karte su u tvojim rukama.“

Onda je pitao Rubena šta on radi da bi smirio nepoznat i neposluššan razred, a Ruben mu je odgovorio da on nikad nema tih problema; nikad ga nije dočekalo ništa drugo osim ledene tišine i nikad ga nisu videli kao nepredvidivog.

„Oh. Dobro“, kazao je Lu, tonom kao da je trebalo da zna. I trebalo je.

* * *

RUBEN JE STAJAO PRED NJIMA, prvi put, istovremeno zahvalan i uvređen zbog tišine. S druge strane prozora desno od njega bila je Kalifornija, mesto u kojem nije bio nikada ranije. Drveće je bilo drugačije; nebo nije bilo zimsko kao kad je započeo dugu vožnju od Sinsinatija. Ne bi mogao da kaže od kuće, jer mu to nije bila kuća, ne zaista. A nije ni ovo. Bio je umoran od toga da se oseća kao stranac.

Na brzinu ih je izbrojao pogledom, broj stolica u redu, broj redova. „Pošto vidim da ste svi ovde“, rekao je, „možemo izostaviti prozivku.“

To kao da je razbilo čaroliju, to što je progovorio, pa su se učenici malo promeškoli, ugledali se. Sašaptavali. Ni bolje ni gore nego obično. Da bi podstakao tu normalnost, okrenuo se da napiše na tabli svoje prezime. *Gospodin Sinkler*. Onda je malo zastao pre no što se ponovo okrenuo prema njima, da bi im dao vremena da pročitaju njegovo prezime.

Mislio je da, kako je i planirao, odmah počne tako što će im zadati taj domaći zadatak. Ali to mu je nekako uleglo tlo pod nogama, kao da se kliza niz nagib peščane dine. On nije Lu, a ponekad je ljudima potrebno da ga najpre upoznaju. Ponekad je uznemirujući već sam po sebi, pre no što se ukažu ideje.

„Možda bi trebalo da provedemo ovaj prvi dan“, rekao je, „samo u razgovoru. Pošto me uopšte ne poznajete. Možemo početi razgovorom o izgledu. O tome šta osećamo prema ljudima zbog toga kako izgledaju. Nema pravila. Možete da kažete šta god hoćete.“

Očigledno mu još nisu verovali jer su govorili ono što bi rekli kad ih roditelji gledaju. Na njegovo razočaranje.

A onda ga je, verovatno pokušavajući da bude duhovit, dečak iz zadnjeg reda pitao da li je gusar.

„Ne“, odgovorio je. „Nisam. Ja sam nastavnik.“

„Mislio sam da samo gusari nose poveze preko oka.“

„Poveze preko oka nose ljudi koji su izgubili oko. Bilo da su gusari ili ne.“

* * *

ĐACI SU IZLAZILI IZ UČIONICE, na njegovo olakšanje, i kad je podigao pogled, video je dečaka kako stoji pred katedrom. Mršavi beli dečak, ali s veoma tamnom kosom, moguće delom hispanskog porekla, koji mu je rekao: „Ćao.“

„Zdravo.“

„Šta vam se dogodilo s licem?“

Ruben se nasmešio, što je činio retko, budući da je bio svestan iskrivljenog izraza pri tome. Okrenuo je stolicu da bi dečak mogao da sedne licem prema njemu i pokazao mu pokretom ruke da sedne, što je on učinio bez oklevanja. „Kako se zoveš?“

„Trevor.“

„Trevor...?“

„Makini. Jesam li povredio vaša osećanja?“

„Ne, Trevore. Nisi.“

„Moja mama kaže da ne treba da postavljm ljudima takva pitanja jer bi to moglo da povredi njihova osećanja. Kaže da se treba praviti kao da ne primećuješ.“

„Pa, Trevore, tvoja mama nikad nije bila u mojoj koži pa zato ne zna da, kad se praviš da ne primećuješ, ja i dalje znam da primećuješ. A onda je čudno što ne možemo da razgovaramo o tome kad obojica mislimo na to. Znaš šta hoću da kažem?“

„Mislim da znam. Dakle, šta se dogodilo?“

„Ranjen sam u ratu.“

„U Vijetnamu?“

„Tako je.“

„Moj tata je bio u Vijetnamu. Kaže da je to pakao na zemlji.“

„Složio bih se s njim. Iako sam ja bio tamo samo sedam nedelja.“

„Moj tata je bio dve godine.“

„Je li ranjavan?“

„Možda malo. Mislim da ima problema s kolenom.“

„Trebalo je da i ja ostanem dve godine, ali tako sam gadno ranjen da sam morao da se vratim kući. Znači, u izvesnom smislu imao sam sreće što nisam morao da ostanem, a tvoj tata je na neki način imao sreće jer nije tako gadno ranjen. Ako znaš šta hoću da kažem.“ Dečak nije izgledao kao da je siguran da zna. „Možda ću jednom upoznati tvoga tatu. Možda na roditeljskom sastanku.“

„Ne verujem. Ne znamo gde je. Šta je ispod poveza?“

„Ništa.“

„Kako može biti ništa?“

„Kao da nikad ničeg nije bilo. Hoćeš da vidiš?“

„Nego šta.“

Ruben je skinuo povez.

Izgleda da niko nikad ne zna šta podrazumeva pod „ništa“ kad to kaže, sve dok ne vide. Izgleda da niko nije spreman za šok od tog „ništa“ na mestu gde se kod svih koje su ikada sreli nalazi oko. Dečak je malo zabacio glavu, a onda klimnuo. S decom je lakše. Ruben je vratio povez na mesto.

„Žao mi je zbog vašeg lica. Ali znate, to je samo s jedne strane. S druge izgleda stvarno dobro.“

„Hvala ti, Trevore. Mislim da si ti prvi koji si mi dao takav kompliment.“

„Pa, vidimo se.“

„Doviđenja, Trevore.“

Ruben je prišao prozoru i gledao napolje, na travnjak pred školom. Posmatrao je učenike, kako u grupicama razgovaraju ili trče po travi, sve dok se nije pojavio Trevor i lagano strčao niza stepenice.

U Rubena je bilo usađeno da se ne odupire tom trenutku, pa ne bi mogao da se okrene i vrati za katedru sve i da je hteo. Nije mogao da pusti. Morao je da zna hoće li Trevor pritrčati drugim dečacima da se razmeće svojim saznanjem. Da se kladu ili da im priča neke izmišljene priče, koje Ruben neće čuti već samo zamišljati sa svog vidikovca na prvom spratu, dok mu lice obliva vrelna pod zamišljenim rečima. Ali Trevor je prokaskao pored dečaka, nije ih ni pogledao niti je zastao da razgovara s bilo kim.

Gotovo je bilo vreme da stigne Rubenov drugi razred. Morao je početi da se priprema za sve to nanovo.

* * *

Iz Ostala lica iza pokreta
(autor Kris Čendler)

Nema ničeg monstuoznog ni grotesknog u vezi s mojim licem. Moram to da izjavim sa određenom objektivnošću, pošto sam možda jedini koji to može. Ja sam jedini koji je navikao da ga gleda, zato što sam jedini koji se usuđuje da, pomoću ogledala za brijanje, otvoreno zurim.

Prošao sam ukupno jedanaest operacija da bi se popravilo ono što je jednom bilo nakazno oštećenje. Onaj deo gde mi je bilo levo oko, i izgubljeni kost i mišić ispod obraza i obrve, uredno je pokriven kožom s moje butine. Izdržao sam brojna presađivanja kože i plastične operacije. Samo nekoliko ih je bilo neophodno za zdravlje i funkcionalnost. Većina je imala za cilj da od mene napravi čoveka kog je lakše sresti. Finalni rezultat je glatko, potpuno odsustvo oka, kao da nikad nije ni postojalo; veliki gubitak mišića i mase u obrazu i vratu; i očigledno oštećenje nerva u levom uglu usana. Mrtav je, da tako kažem, pa su usta opuštena. Ali posle više godina terapije i vežbanja dikcije, moj govor je lako razumljiv.

Dakle, u suštini nije stvar u tome šta ljudi vide na mom licu već više šta očekuju da vide, a ne vide.

Osim toga, minimalno koristim levu ruku, koja mi je kraća i tanka zbog atrofije. Nagađam da ljudi to retko zapaze dok duže ne budem u njihovoj blizini, jer je moje lice glavna zvezda predstave.

Radio sam u školama, boravio u zbornicama, gde običan flaster izaziva komentare i zahteva objašnjenje. Riči, šta ti je s rukom? Gips na nekom ekstremitetu postaje priča koja se pripoveda šest nedelja i umnožava s brojem zaposlenih. Pa znaš, bio sam na merdevinama, spremao se da očistim oluke...

Zato mi je čudno što niko ne pita. Kad bi neko iznenada i pitao, a ja bio prinuđen da ponovim priču, verovatno bih se

opredelio za prvu opciju. Ali nije toliko stvar u tome što ne pitaju, nego zašto ne pitaju – kao da sam neka neizreciva tragedija, nova i zaprepašujuća i meni samom koliko i njima.

Moja leva ruka povremeno izazove komentar, uvek isti. „Srećom pa je leva.“ Ali čak i to, što je izrečeno s namerom da bude uteha, pogrešno je, zato što sam levoruk, po prirodi ako ne u praksi.

Dok me nisu preneli kući preko okeana, imao sam verenicu. Još imam naše zajedničke slike. Bilo smo lep par, svako će vam to reći. Nekome ko nije tome prisustvovao možda bi se činilo da je moja verenica bila hladna, bezosećajna žena. Naravno da se ipak mogla udati za mene. Voleo bih da je Elenor bila hladna, bezosećajna žena, ili bar da se mogu pretvarati da je bila takva, ali nažalost, ja sam tome prisustvovao. Teško je rekonstruisati pravu istinu. Prava istina je da smo se oboje toliko tvrdoglavo složili da to ne vidimo i da ne marimo za to, da smo bili u stanju da vidimo samo to i da nam nije preostajalo vremena da marimo ni za šta drugo osim za to.

Elenor je jaka žena, što je bez sumnje doprinelo našem porazu.

Ona je sad udata i živi s mužem u Detroitu. Ona je plastični hirurg. Još nisam sasvim dokučio koliko značaja da pripišem tim činjenicama.

Svim činjenicama.